

Imre Anna

Szabályozás és valóság: az évisméltés esete

A TÁMOP program által támogatott kutatásunk¹ olyan jogszabályi változásokat követett nyomon és kísérelt meg elemezni az implementáció értelmezési keretének felhasználásával, amelyek a közoktatás, közelebbről az általános iskolai oktatás területén igyekeztek változást elérni a tanulói továbbhaladási, tanulási folyamatokban.² Vizsgálatunk során elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy ezek hogyan épültek be a gyakorlatba, hogy az eredeti szándékok milyen eredménnyel valósultak meg a hazai oktatási rendszerben. Elsősorban olyan változási területekre összpontosítottunk, amelyek befolyással lehetnek a tanulói utak, a továbbhaladás alakulására a tanulás szervezését vagy folyamatát érintő célkitűzéseik révén. Ezek közös sajátossága, hogy sok esetben komoly szemléletváltozást feltételeztek a megvalósítók részéről, ezért megvalósításuk nagyobb kihívást jelentett, s nehezebb volt ilyen területeken valós és tartós eredményeket elérni. Bár a szabályozás már nincs érvényben, mégis érdemesnek látszik néhány tanulság megfogalmazása a bevezetéssel kapcsolatos tapasztalatok alapján. A vizsgált változási területek közül jelen elemzésben egy kiemelt területtel, az évisméltés megszigorításával kapcsolatos tapasztalatainkat adjuk közre.

Az évisméltés kérdésének aktualitását, s az önálló feldolgozás indokoltságát részben az Európai Unió 2020-ig tartó stratégiai célkitűzése adja, ami célul tűzi ki 2010 és 2020 között a korai iskolaelhagyás 14,4%-ról 10%-ra történő mérséklését az oktatási rendszerekben. Ez a célkitűzés az érdeklődés középpontjába állította a korai iskolaelhagyás elleni küzdelem lehetőségeit és konkrét megoldásait, köztük a korai iskolaelhagyókra fordították a figyelmet és a kudarcok okainak, köztük az évisméltés gyakorlatának és tanulókra gyakorolt hatásának közelebbi elemzésére.

1 A kutatás a TÁMOP 3.1.1. program 7.1.2. és 7.3.5. számú projektek révén tudott megvalósulni. A kutatásban részt vevő intézmények és önkormányzatok közreműködését ezúton is köszönjük. A projektek résztvevői: Abonyi Nóra, Bajomi Iván, Fehérvári Anikó, Ceglédi Tímea, Hordósy Rita, Kállai Gabriella, Kasza Georgia, Lepsényi Ágnes, Pusztai Gabriella, Szabó Fanni, Vég Zoltán Ákos.

2 A vizsgált változási folyamatok néhány jogszabályi változáshoz kapcsolódtak, amelyek 2004 és 2009 között léptek életbe, és a beiskolázási és továbbhaladási folyamatok valamely területét célozták.

AZ ÉVISMÉTLÉSEL ÖSSZEFÜGGŐ OKTATÁSPOLITIKAI JAVASLATOK ÉS A NEMZETKÖZI GYAKORLAT

Az OECD 2012-ben megjelent, a korai iskolaelhagyás okaival és megelőzési lehetőségeivel foglalkozó elemzése azt a következtetést vonta le, hogy a korai iskolázástól a középfokú oktatásig tartó megelőzésre fordított figyelem a legjobb és leginkább megtérülő megközelítés az oktatáspolitikák számára. Konkrét, rendszerszintű javaslatai között első helyen említette az évismétlés megszüntetésének lehetőségét (OECD 2012). A javaslat indoklása szerint az évismétlés költséges és nem hatékony formája az oktatási eredmények javításának, helyette olyan alternatív stratégiák alkalmazása javasolt, mint például az automatikus továbbhaladás lehetőségének biztosítása, az ismétlés egyes tantárgyakra vagy modulokra történő korlátozása célzott segítséggel, s a lemaradás behozása ennek révén az iskolai év folyamán. Ennek érdekében a tanárok felkészültségének megerősítésére van szükség, hogy a problémákkal küzdő tanulók egyéni szükségleteit adekvát módon kezelni tudják (OECD 2012).

Az Európai Unió a közelmúltban szintén átfogó elemzést készített az iskolai kudarcok megelőzési lehetőségeiről. Az elemzés megállapítása szerint az évismétlés korlátozása szintén fontos eszköze az iskolai kudarcok megelőzésének, mivel az jelentős mértékben növeli a lemorzsolódás esélyét. Egy hivatkozott spanyol vizsgálat például azt mutatta, hogy 10 tanulóból 9 az évismétlést követően morzsolódott le.³ Mivel a prevenció olcsóbb és hatékonyabb oktatáspolitikai eszköz, mint a reintegráció, ezért az elemzés megállapítása szerint a hosszú távon gondolkodó oktatáspolitikának a megelőzésre érdemes irányulnia (REDUCING 2011).

Az évismétlés jelenségével kapcsolatosan alapos, a PISA-adatakra épülő elemzést adott közre az Eurydice hálózat is 2011-ben. A kiadványból jelen elemzésben elsősorban az évismétlés előfordulásával, rendszerszintű összefüggéseivel és az évismétléssel összefüggő, a döntések meghozatalával és az alternatív megoldásokkal kapcsolatos részeket emeljük ki (GRADE RETENTION 2011).⁴ Az évismétlésre az európai országok többsége lehetőséget ad. Az évismétlők aránya az EU átlagában az alapfokú oktatásban 2009-ben 7,7%, az alsó középfokú oktatásban magasabb: 10,27% volt. Az egyes tagországokban az évismétléssel kapcsolatos gyakorlat azonban igen eltérő. Az alapfokú oktatásban igen magas, 15% feletti néhány országban: Portugáliában, Franciaországban, francia nyelvű Belgiumban, és Luxemburgban. Magyarország azok közé az országok közé tartozik, ahol kifejezetten

3 A tapasztalatot hazai vizsgálat is alátámasztja. Mártonfi György egy korábbi, 2002-es kutatása során azt találta, hogy a 9. évfolyamon tanuló szakiskolások 22%-a ismételt korábban évet az általános iskolai tanulmányai során, ilyen tanuló a végzős évfolyamon már csak 7% arányban fordult elő. A tendencia azt mutatja, hogy az évismétlési tapasztalattal bíró 20-25%-nyi szakiskolás fiatalnak csak 30%-a jut el a szakmunkásvizsgáig, nagyobb részüket lemorzsolódik (MÁRTONFI 2011).

4 Az elemzés elsősorban a szabályozásra fókuszált a tankötelezettség ideje alatt az ISCED 1-es és 2-es szinten nappali oktatásban tanulók esetében, a 2009/2010-es évben; a sokrétű segítő tevékenységekre nem tér ki, és csak a többségi tanulók helyzetét vizsgálta, külön tekintet nélkül az SNI, a bevándorló vagy más kisebbségi háttérű tanulókkal kapcsolatos tapasztalatokra. Az alábbiakban elsősorban az alsó tagozatra vonatkozó tendenciákat emeljük ki az elemzésből.

alacsony ezen az oktatási szinten az évismétllők aránya (hasonló a helyzet Lengyelországban, Csehországban, Finnországban és Izlandon). Az évismétllés nagyságrendjét láthatóan befolyásolja a beiskolázási gyakorlat is.

A lemaradó gyermekek általában más támogatási lehetőségekkel is élhetnek, az év megismétlése csak a végső eszköz a lehetőségek sorában. Az évismétllés alternatívájaként előfordul év végi felzárkóztatás, feltételes továbbhaladás, iskola- vagy oktatásiprogram-váltás is, de az évismétllés esetén is sok segítséget kaphat a tanuló. Csak néhány ország van, ahol nem engedik meg az évismétllést: Norvégiában, Izlandon az automatikus továbbhaladást fogalmazzák meg a jogszabályok explicit vagy implicit módon, Bulgáriában az 1–4. évfolyamon tiltják. Az Egyesült Királyságban a helyzet sajátos: nincs ugyan erre vonatkozó tiltás, de mivel a tantervnek igazodnia kell a tanulók képességbeli és teljesítménybeli különbségeihez, praktikusán nincs évismétllés. Néhány országban, ahol az évismétllésre lehetőség van, a szabályozás korlátozza ennek alkalmazását az alsóbb évfolyamokon. Ilyen a helyzet például Németországban, Magyarországon, Ausztriában és Portugáliában. Más országokban az évismétllés gyakoriságát korlátozzák, és csak meghatározott számban van lehetőség a tanulókat évismétllésre utasítani (pl. a Belgiumi Flamand Közösségben a tanuló általános iskolai útja nem lehet 8 évnél hosszabb, a Belgiumi Francia Közösségben pedig oktatási szakaszonként csak egy-egy alkalommal ismételhet évet a gyermek, míg Dániában kétszer). Sok országban nincs előírás az évismétllés kritériumaival kapcsolatban; ahol van, ott jellemzően a tanuló adott tanévben elért tanulmányi eredményeihez kapcsolódik, vagy a tanuló viselkedéséhez és jelenlétéhez, esetleg hosszabb betegséggel és ezzel kapcsolatos hiánnyal függhet össze.

Az évismétllés kérdése összefügg az oktatási rendszerek sajátosságaival, hagyományai-val, s jelentős részben a beiskolázás kérdésével is. Európában a legtöbb országban az iskolakötelezettség az elemi iskolával kezdődik. Néhány országban az óvodázás is kötelező, pl. Görögországban, Magyarországon és Lengyelországban egy év, másutt (pl. Lettországon) az óvoda utolsó két éve. Az iskolakezdési életkor országonként változó, a legfiatalabb korban, 4 évesen Norvégiában és Írországon iskolázzák be a gyerekeket, míg az angol és a holland gyermekek 5 évesen kezdik az iskolát. Az iskolakezdésre a 6 éves kor a leggyakoribb, de a 7 éves kor is előfordul (a balti országokban, Bulgáriában és Lengyelországban). A beiskolázáskor néhány országban az életkoron kívül más kritériumokat is figyelembe vesznek, amelyek alapján a beiskolázás halasztható; a gyerekek egy része ilyenformán a hivatalos beiskolázási életkornál valamivel később kezdi a tanulmányait. 14 országban az adott kor elérése az egyetlen követelmény az iskolába lépéshez, 8 országban a szülők kérésére elhalasztható az iskolakezdés. A másik, gyakran alkalmazott kritérium, hogy a gyermek elért-e egy adott fejlődési szintet általában (pl. Belgiumban, Dániában, Németországban) vagy néhány meghatározott területen (pl. Ausztriában, Csehországban, Szlovákiában és Magyarországon). Magyarországon, az óvoda véleményére építve, az iskolaigazgató dönt a beiskolázásról. Sok országban a szülők is fontos szerepet játszanak, nélkülük nem lehet beiskolázást érintő döntést hozni. Az iskolakezdési életkort elért, de be nem iskoláztató gyerekek az óvodában töltnek még egy évet, megismételve annak utolsó évfolyamát. Né-

hány országban (pl. Csehország, Szlovákia) előkészítő osztályokat, o. évfolyamot (is) szerveznek a még nem iskolaérett gyerekek számára. A késleltetett iskolakezdés a statisztikai adatok szerint Magyarországon és Romániában⁵ a leggyakoribb (ezekben az országokban a gyerekek 75,8 és 77,7%-a megy egy évvel később iskolába, mint a hivatalos iskolakezdési életkor), de más országokban sem ritka ez a gyakorlat (pl. Szlovákia, Litvánia, Ausztria, Csehország, Németország).

Az évismétlés gyakori az alapfokú és az alsó középfokú iskolai szakasz közötti átmenethez kapcsolódóan, ha az átlépéshez szükséges az alapfokú oktatás sikeres elvégzése. Ennek hiányában az alapfokú oktatás utolsó évfolyamának megismétlésére van szükség, például Lengyelországban, Görögországban. Egyes országokban, például Németországban, gyakori lehet az évismétlés azon a ponton is, ahol már az alsó középfokú oktatás szintjén programok közti választásra kerül sor, ami jelentős részben a tanuló értékelésétől, eredményeitől függ. A nem kívánt, alacsony presztízsű programba kerülés helyett sok szülő választja inkább az évismétlést a jobb eredmény és beiskolázási esély reményében.

Az évismétlésről szóló döntés többnyire a tanárok felelőssége. Alsó tagozaton az osztálytanító, felső tagozaton az adott osztályban tanító szaktanárok közössége dönt az évismétlésről (pl. Németország, Spanyolország, Olaszország), más országokban a teljes tantestület (pl. Belgium). Néhány országban, pl. Csehországban, Spanyolországban, Franciaországban a szülők beleegyezése is szükséges az évismétléshez, s ha nem értenek egyet vele, megvethatják a döntést. Más országokban – Magyarország, Lengyelország, Észtország, Románia – a szaktanár fogalmazza meg a javaslatot a tanulmányi eredmények alapján, a végső döntés pedig az iskolaigazgató által vezetett tantestület kezében van. Angliában az iskolaigazgató dönt a kérdésben, külső szakemberekkel (pl. oktatáspszichológus, iskolafejlesztési szakember) történő konzultációt követően. A szülőket mindenütt informálják a tanulók előrehaladásáról, néhány országban (pl. Dániában) konzultálnak is velük a döntéshozatali folyamatban, s ők kérhetik az évismétlést, jóváhagyhatják vagy fellebbezhetnek ellene. Tíz országban van lehetőség fellebbezésre, ilyen esetben külső testület bevonását követően sor kerülhet a döntés megmásítására vagy megerősítésére (pl. Csehország, Franciaország, Spanyolország).

5 Romániában a kiemelkedő arány mögött egy törvénymódosítás áll: a 2003/2004-es tanévben az iskolakezdési életkort a korábbi 7 éves korról 6 éves korra szállították le, a gyakorlat azonban nem követte a szabályozást, a szülők továbbra sem szeretik 7 éves kor előtt iskolába adni gyermekeiket.

AZ ÉVISMÉTLÉS MEGSZIGORÍTÁSÁVAL KAPCSOLATOS HAZAI TAPASZTALATOK⁶

A hazai gyakorlatban az évisméltés korlátozására az általános iskola alsóbb évfolyamain⁷ a 2003. évi törvénymódosításkor került sor. A jogalkotói szándék Szüdi János írásában körvonalazódott pár évvel később. A cikk megállapítása szerint az a hazai általános gyakorlat, hogy a kialakult szakmai szabályok az egyes évfolyamokat azonosítják a tanítási évvel, tehát minden tanítási év egyenlő egy iskolai évfolyammal, holott valójában ettől eltérő megoldásokban is gondolkozhat az iskola. Nem szükségszerű, hogy minden tanuló azonos időpontban azonos teljesítményt érjen el. A közoktatásról szóló törvényben nem volt olyan előírás, amely korlátozta vagy tiltotta volna, hogy az iskolai évfolyam egy tanítási évnél rövidebb vagy egy tanítási évnél hosszabb időszakot fogjon át. Lefordítva ezt a tanulói továbbhaladás kérdéskörére: elméletileg nincs akadálya annak, hogy a tanítási év végén a pedagógus, illetve a nevelőtestület arra a megállapításra jusson, hogy adott tanuló a következő tanítási évben egyes tantárgyakból még folytassa az adott tanítási évet, míg más tantárgyakból már a magasabb évfolyam követelményeit sajátítsa el. A nevelőtestületnek jogában állt a magasabb évfolyamra lépés lehetőségét biztosítani a tanulónak akkor is, ha az adott ismeretkörben kevesebbet teljesít az átlagnál. A törvény lehetőséget adott arra, hogy a tanulók adottságait megismerve egyéni fejlesztési elképzeléseket vázoljanak fel minden tanuló részére. Lényegében az iskolai pedagógiai program határozta meg, hogy az adott iskolában milyen feltételek mellett lehet a tanulót évfolyamisméltésre utasítani, illetve lehetséges-e az évfolyamisméltésre utasítás. Az iskola ebből adódóan alkothatott olyan rendelkezést, amely figyelembe véve az egyes tanulók személyiségében, családi és szociális helyzetében fellelhető különbségeket, nagy mozgásteret biztosít pedagógusai számára a mérlegeléshez. Ez tette lehetővé azt, hogy az iskolák az első–negyedik évfolyamon folyó felkészítést egységes folyamatként kezeljék, s erre épül az a lehetőség is, ami az iskolai oktatás első négy évfolyamán az évfolyamisméltésre történő utasítást kivételesnek gondolta el (SZÜDI 2008).

A szabályozás egyfelől komoly szakmai felelősséggel ruházta fel a tantestületeket, másfelől korlátot is állított az évisméltés korábbi gyakorlata elé azzal, hogy azt a szülők beleegyezéséhez köthette. A gyakorlati megvalósításban az évisméltés kérdései az intézmény hatáskörén belül kellett, hogy eldőljenek, a fenntartónak ebben nem volt a változással összefüggésben közvetlen feladata, legfeljebb a változások ellenőrzése, de a maga eszközeivel akár támogathatta a jó megoldások alkalmazását (pl. jó megoldások keresése és közvetítése, célzott támogatás). Az iskolavezetőnek kellett gondoskodni az intézményi

6 A tanuló az iskola magasabb évfolyamába, illetve szakképzési évfolyamába akkor léphet, ha az előírt tanulmányi követelményeket sikeresen teljesítette. A tanuló az első–harmadik évfolyamon csak abban az esetben utasítható évfolyamisméltésre, ha a tanulmányi követelményeket az iskolából való igazolt és igazolatlan mulasztás miatt nem tudta teljesíteni (Kt. 71. § (1)).

7 2003. évi LXI. törvény a közoktatás módosításáról, 45. § (1) bekezdés.

szintű irányítási dokumentumok átdolgozásáról, és kialakítania a megvalósítás kereteit. A pedagógusok a változást tudomásul véve kellett, hogy megoldják a helyzetet, esetleg a szülők meggyőzésével próbálkozhattak. A szülők szerepe a kérdésben a korábbi helyzethez képest megnőtt, bár többségben nem voltak érintettek, de sokan inkább örülnek a belezóási lehetőségnek (lásd 6. ábra).

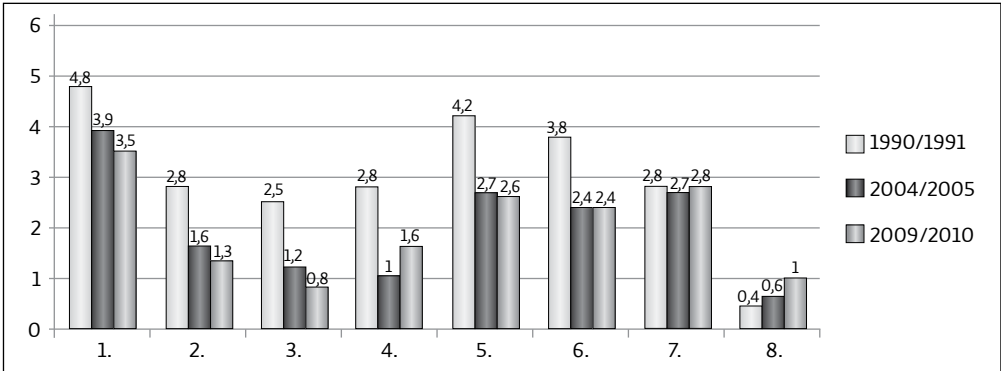
Kutatásunk azt igyekezett feltárni, hogy néhány központi szintű kezdeményezés – köztük az évismétlés megszigorítása – milyen mértékben és milyen módon valósult meg a hazai oktatási gyakorlatban. Az elemzés részét képezte az elérhető országos szintű adatok feldolgozása mellett egy saját lokális adatfelvétel, amelyre egy fővárosi és egy vidéki térségben, s ezen belül is három helyszínen került sor. A lokális adatfelvétel igazgatói, tanári, tanulói és szülői kérdőíves adatfelvételt foglalt magában. A kérdőíves vizsgálat kérdései a központi kezdeményezésű változások intézményi szintű megvalósítási formáit, megoldásait igyekezett részletesebben feltárni. Az adatfelvétel mellett öt intézményben esettanulmány is készült.

Az évismétlés a hazai iskolákban az országos adatok tükrében

Az országos szintű adatok feldolgozása során elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy a szabályozás hatására csökkent-e jelentős mértékben az évismétlések aránya, illetve hogy változott-e az évismétlés évfolyamok közti előfordulása? Az általános iskolai oktatásban az évismétlések aránya az oktatás-statisztikai adatok szerint átlagosan alacsony, tartósan 2-3% között alakult, a 90-es évek eleje óta ebben szerény, de egyértelmű csökkenés mutatkozik. Az évismétlések száma, a szintén régóta megfigyelhető tendenciák szerint, jellemzően általában a nagy változást jelentő szakaszok elején, az első és az ötödik évfolyamon nő meg. A szabályozás korlátozása az adatok tanúsága szerint az évismétlők aránya összességében nem csökkent: a 2003/2004-es tanévben 20 045 évismétlő volt, ami az általános iskolai tanulók 2,3%-át tette ki, a 2009/2010-es tanévben pedig az általános iskolai tanulók 2%-a, 15 835 tanuló ismételt évet. Ugyanakkor az egyes évfolyamokon megfigyelhető arány megváltozott. Az általános iskola kezdetén, az első három évfolyamon csekély csökkenést mutatott a bukott tanulók aránya, a negyedik évfolyamon növekedésnek indult, s a felső tagozat végén a korábbi értéket meghaladó arányok voltak megfigyelhetőek. Ez arra utal, hogy az iskolák nem mondtak le az évismétlés lehetőségéről a megszorítás ideje alatt sem, csak egy részüket későbbre halasztották (lásd 1. ábra).

Az évismétlők arányát regionális eloszlásban nézve az tapasztalható, hogy az arányuk a hátrányos helyzetű régiókban jelentősen meghaladta az ország többi részén megfigyelhető arányt. Jelentős volt a különbség az ország keleti és nyugati megyéi között, ami mögött csekélyebb mértékben az iskolák különbsége, jelentősebb mértékben pedig a tanulók társadalmi és kulturális különbségei állhatnak.

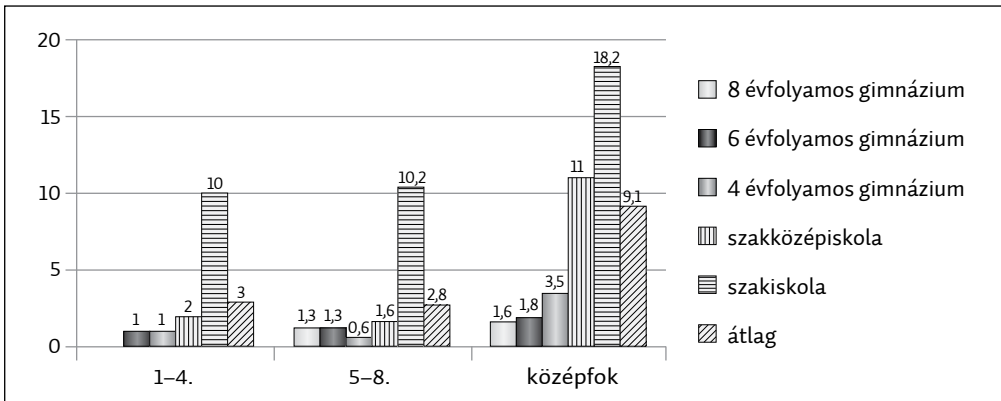
1. ÁBRA: Évfolyamismétlők aránya évfolyamonként (%), 1990/91, 2003/2004, 2009/2010.

Forrás: Az oktatási minisztérium statisztikái

Az országos tendenciák elemzésére lehetőséget adnak az Országos kompetenciamérés adatai is. A kompetenciamérés tanulói háttérkérdőívének adatai azt mutatják, hogy a 2011-ben a 10. évfolyamon tanulók egy része már rendelkezett évismétléssel kapcsolatos előzetes tapasztalattal: átlagosan 3%-uk ismételt már évet egy vagy több alkalommal az alsó tagozaton, 2,7% a felső tagozaton, s 8,1%-uk a középfokú oktatás első két éve során. Jelentős különbség volt a vizsgált évben a tanulási pályautban is a különböző tanulói csoportok között: a szakiskolába járó tanulók közt találtuk a legtöbb évismétlőt mind a 9–10. évfolyam, mind a korábbi általános iskolai tapasztalatok vonatkozásában. A szakközépiskolások kisebb arányban ismételték évet a középfokon, az általános iskolában pedig még átlag alatti volt körükben az évismétlők aránya. Az évismétlés a gimnáziumi tanulók körében volt a legalacsonyabb (lásd 2. ábra).

2. ÁBRA: Évismétlési tapasztalat a 10. évfolyamos tanulók körében, oktatási program szerinti bontásban. 10. évfolyamos tanulók (%)

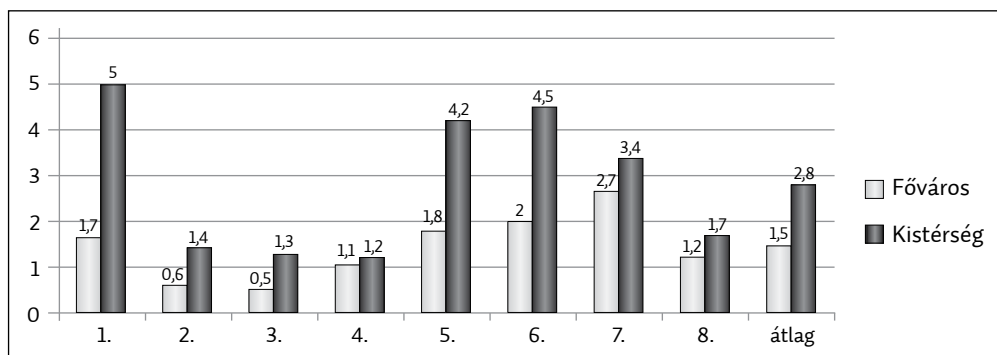

Forrás: Országos kompetenciamérés tanulói háttérkérdőívének adatai, 2011

Az évismétlés megszigorítása az intézményi szintű adatok tükrében

Saját adatfelvételünkre 2010 tavaszán került sor, kevéssel a szabályozás visszavonása előtt. Az általunk vizsgált két térség, a fővárosi kerület és a vidéki, kisváros központú kistérség az évismétlés kérdésében eltérő mértékben volt érintett. Míg a statisztikai adatok tanúsága szerint a fővárosi kerületi általános iskolák tanulóinak 1,4%-a ismételt évet átlagosan a 2008/2009-es tanévben, addig a vidéki helyszínen kétszer ekkora, 2,8% volt az évismétlők aránya. Jelentős mértékben eltért az évismétlés előfordulási aránya évfolyamok szerint vizsgálva is: míg a fővárosi iskolákban a felső tagozaton haladta meg egyértelműen az átlagot az évismétlők aránya, addig a vidéki helyszínen az első évfolyamosok közt fordult elő évismétlés a legnagyobb arányban. A jelentős mértékű különbség eltérő megoldási gyakorlatra enged következtetni (lásd 3. ábra).

3. ÁBRA: Az évismétlők aránya évfolyamok szerint a fővárosi kerület és a vidéki kistérség iskoláiban (%)

Forrás: Az oktatási minisztérium statisztikái, 2008/2009

A kérdőíves adatfelvétel tapasztalatai

Az intézményi szintű megvalósítás közelebbi megismerését a két helyszínen kiterjedő kérdőíves vizsgálat tette lehetővé, esettanulmányokkal kiegészítve. A vizsgálat során a két helyszínen 32 iskolájából összesen 22 általános iskola⁸ vezetőinek, pedagógusainak, 5. és 8. évfolyamos tanulóinak és az utóbbiak szüleinek véleményét volt módunk megismerni.⁹

⁸ A vizsgálatba került 22 általános iskola megoszlása: 8 intézmény a főváros egyik kerületében működött, 4 iskola a kistérség központjában fekvő kisvárosban, 10 iskola a kistérség kisebb településein. A kérdőíves vizsgálat során 22 iskolavezető, 272 pedagógus, 302 szülő és 543 5. évfolyamos és 621 8. évfolyamos tanuló válaszait dolgoztuk fel.

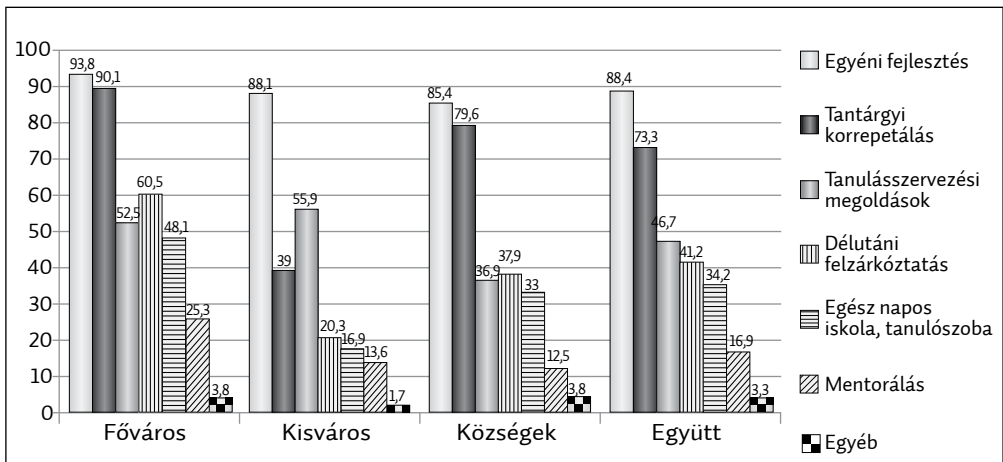
⁹ A 4. évfolyamos tanulók éppen akkor kezdték meg az általános iskolát, amikor az új rendszer bevezetődött. A 8. évfolyamos tanulók akkor léptek a felső tagozatba.

Intézményi megvalósítás

Bár az évisméltéssel kapcsolatos változás csak az iskolák egy kisebb részét érintette, az évisméltés korlátozására irányuló szabályozás változása minden intézménytől megkövetelte az iskolai *alapidokumentumok átdolgozását*. A változás jellemzően a pedagógiai program (100%) és a helyi tanterv (90%), kisebb részben az intézményi minőségirányítási program (47%) és az SZMSZ (42%) átdolgozását igényelte. A dokumentumok átdolgozására a legszélesebb körben a fővárosi iskolákban került sor, a kisvárosi térség válaszoló iskoláinak csak harmadában, illetve ötödében nyúltak bele az utóbbi dokumentumokba. A legkevésbé a községi iskolák módosították a dokumentumokat az évisméltés változása miatt. A dokumentumok átdolgozásában legjellemzőbben az iskolaigazgatók vettek részt (95%-ban), munkaközösség-vezetők bevonásával (84%), külső szakértők csak kisebb arányban vettek részt a munkában (20%), erre leginkább a fővárosi iskolákban került sor.

Kíváncsiak voltunk arra, hogy hogyan oldották meg az iskolák a helyzetet akkor, ha nem sikerült a szülők beleegyezését elnyerni az évisméltéshez (lásd 4. ábra). Bár annak nem találtuk nyomát, hogy évfolyamok között eltérő módon szervezett tanulói utak kialakítása történt volna, nagy változatosságot találtunk abban, hogy milyen megoldásokat alkalmaznak az egyes iskolák és pedagógusok az évisméltés kiküszöbölésére. A leggyakoribb megoldások közé tartozott az egyéni fejlesztés és a tantárgyi korrepetálás, ez a fővárosi pedagógusok esetében közel általánosnak volt mondható, ahogy a fővárosban ezeken kívül az egész napos iskola is. A leginkább változatos és bevettnek tekinthető megoldások a fővárosi pedagógusok esetében fordultak elő, a vidéki településeken a különböző megoldások alkalmazása ritkábbnak és esetlegesebbnek tűnt. A legkisebb változatosság és aktivitás a kisváros esetében volt megfigyelhető, ez azt is mutatja, hogy náluk volt a kérdés a legkevésbé releváns.

4. ÁBRA: Milyen megoldásokat alkalmaznak az évisméltés kiküszöbölésére a pedagógusok? (%) (N=272)

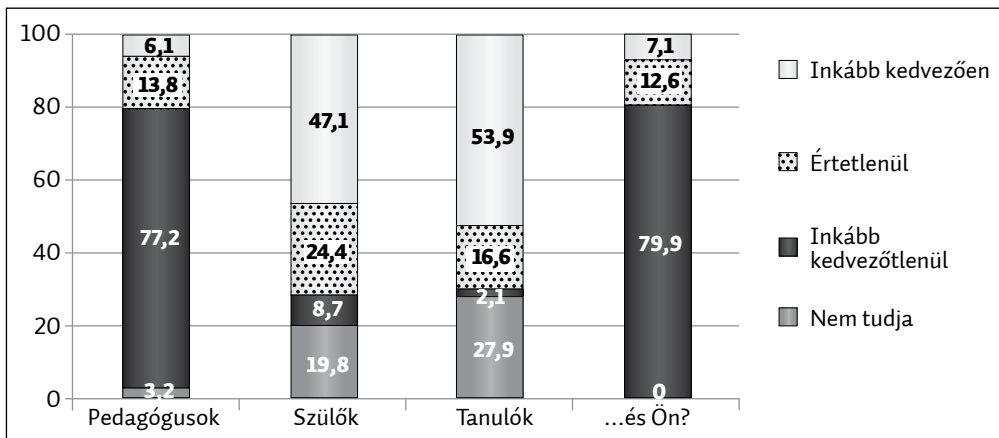

A megvalósítás során az igazgatók 31,6%-a nyilatkozott úgy, hogy nehézségei is adódtak: ezen a ponton konkrétan a kevés felkészülési időt említették (41,7%), valamint, hasonló arányban, a szülőkkel való konfliktusokat (41,7%). A szülőkkel való konfliktus a kistérség kisebb iskoláit érintette elsősorban az átlagnál magasabb arányban (66%). A változás kisebb problémát jelentett a testület és a vezetés között, ilyet az igazgatók csak 16,7%-a említett.

Iskolai szereplők és nézőpontok

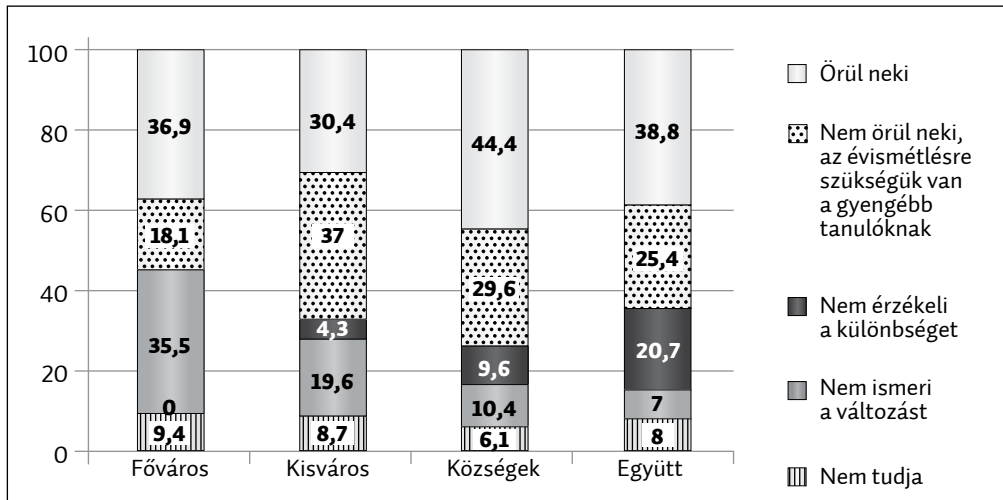
Érdekes összevetni az egyes, megvalósításban érintett szereplők véleményét is a kérdésről. Az igazgatók véleménye szerint az évismétlés korlátozását igen kedvezőtlenül fogadták a pedagógusok, döntő többségük részéről inkább ellenállás volt megfigyelhető. Megítélésük szerint a szülők és a tanulók kedvezőbben fogadták. A pedagógusok véleménye megerősítette az igazgatókat: ők igen kedvezőtlenül fogadták, a szülők és a tanulók azonban inkább kedvezően. A pedagógusok részéről az elutasító fogadtatás a fővárosban volt a legnagyobb arányú. Saját személyes véleményük („...és Ön?”) nem volt enyhébb a pedagógusokról általában feltételezetténél, sőt annál még egy kevéssel jobban elutasító volt (lásd 5. ábra).

5. ÁBRA: A fogadtatás megítélése a pedagógusok, a szülők és a tanulók körében a pedagógusok véleménye szerint (%)

A kért szülők – a felső tagozatos tanulók szülei, akik nem voltak közvetlenül érintettek a kérdésben, azonban úgy véltük, véleményük jelzésértékű lehet általánosságban is – körében az évismétlés megszigorításával kapcsolatosan jelentős volt a megosztottság: kétötödük örült neki, a kedvezőtlenebb fogadtatás ezt valamelyest meghaladta, s magas volt az érdemi választ adni nem tudó szülők aránya. A fővárosi szülők közt voltak legtöbben, akik nem érzékelték a változást, az ellenzők aránya a kisvárosi szülők körében volt a legnagyobb. A községekben a támogatók és az ellenzők aránya egyaránt magas, az átlagot meghaladó volt (lásd 6. ábra).

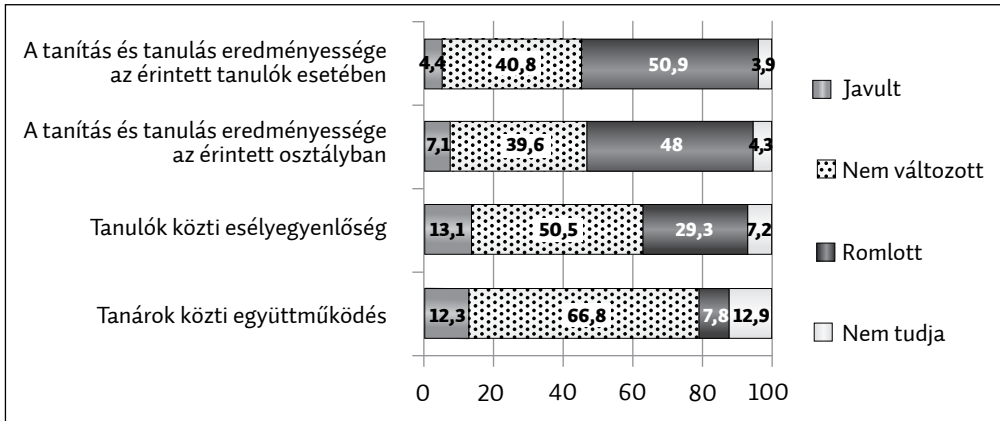
6. ÁBRA: Mi a véleménye az évismétlés megszigorításáról? 8. osztályos tanulók szüleinek válaszai (%) (N = 316)

Eredmények

A hatások tekintetében az évismétlés korlátozását lényegében eredménytelennek ítélték az igazgatók és a pedagógusok egyaránt. A tanítás és tanulás eredményessége szempontjából az igazgatók harmadának véleménye szerint még romlott is a helyzet, a tanulók közti esélykülönbségek és a tanári együttműködések szempontjából pedig nem változott semmin a kérdezett igazgatók 75 és 80%-ának véleménye szerint. Az évismétlés korlátozásának hatását még negatívabban értékelték a pedagógusok: legtöbbször úgy látták, hogy rontott a tanítás és tanulás eredményességén nemcsak az érintett osztályokban, de az érintett tanulók esetében is. A javulást említők aránya elhanyagolható. Az esélyegyenlőségen sem változtatott jelentős mértékben a rendelkezés, és a tanárok együttműködése sem változott ennek következtében, a pedagógusok véleménye szerint. 64%-uk megítélése szerint az évismétlés korlátozásának következtében nőtt a saját munkájuk mennyisége, csak 28% nem vett észre változást. A vizsgált helyszínek összehasonlítása azt mutatja, hogy az évismétléssel kapcsolatos változás, illetve javulás elmaradásában egyetértettek a válaszoló pedagógusok. Csak kevéssel kedvezőbben, de alapvetően hasonlóan látták a másik két vizsgált szempontból (tanárok közti együttműködés, tanulók közti esélyegyenlőség) a javulást, pontosabban annak hiányát is az egyes térségekben dolgozó pedagógusok (lásd 7. ábra).

7. ÁBRA: Milyen eredménnyel járt a változás az alábbi szempontokból?
Válaszolók pedagógusok (%)

Az esettanulmányok tapasztalatai¹⁰

Tovább árnyalják a szabályozás változásával összefüggő tapasztalatokat a kutatás keretében az iskolák egy szűkebb körében készített esettanulmányok. A fővárosi „A” iskolában a szabályozás életbelépése előtt osztályonként éves átlagban egy, maximum két fő bukott meg. Ez az arány a szabályozás következtében sem változott, de annyiban módosult, hogy egy-egy szülő nem sikerült meggyőzni az évismétlés szükségességéről. Bár az iskolában nem volt gyakori az évismétlés, a pedagógusok ettől eltekintve is elleneztek, mert egyértelműen szakmai kompetenciájuk megkérdőjelezéseként értelmezték a törvényi változások bevezetését, noha a szülőkkel való folyamatos kooperációt fontosnak gondolták. Felfogásuk szerint a gyermeknek leginkább arra van szüksége, hogy biztos alapokkal induljon, így az évismétlés legoptimálisabb időpontja az első vagy második osztály, később már nem sokat ér, a gyermek nem lesz képes pótolni a felgyülemlt hiányosságokat. Igyekeztek ezért inkább a szülő jóváhagyását elnyerni. Ebben a tekintetben nagyon körültekintően jártak el: a döntés több oldallal egyeztetve jött létre; a tanító megbeszélést folytatott a napközis tanítóval, a fejlesztőpedagógussal, az iskolapszichológussal, az alsó tagozatos igazgatóhelyetttel, és ezután ültek le a szülővel beszélni (KÁLLAI 2010).

A szintén fővárosi „B” iskolában inkább felső tagozaton fordult elő, hogy megbukott néhány gyerek, de ott sem volt igazán jellemző. Az esettanulmány készítését megelőzően, a 2008/2009-es tanévben 6-7 gyerek bukott év végén, de ők javítóvizsgát tettek. Ha a pedagógusok igazán szükségét érezték az első három évfolyamon az évismétlésnek, akkor a szülő beleegyezését kérték. Ez csak egy-két esetben fordult elő, és eddig nem járt siker-

10 Az öt esettanulmány két fővárosi (egy „A” jelű, azaz jobb és egy „B” jelű, kedvezőtlenebb helyzetű intézményben), két kisvárosi (szintén egy „A” jelű és egy „B” jelű intézményben), valamint egy községi iskolában készült („C” iskola).

rel. Az évisméltés tiltásával egyöntetűen nem értett egyet a tantestület, alsóban pedig végképp nagyon nem szívesen nyúltak az évisméltés eszközéhez. Ilyen esetben a gyakorlatban jobban differenciáltak az órákon, jobban igyekeztek a gyerek egyéni képességeinek megfelelő feladatot adni. Csoportmunkában próbáltak arra törekedni, hogy a gyerekek magukkal húzzák a lemaradókat. A gyerekek, tapasztalataik szerint, néha egymástól jobban megértik a tananyagot, jobban elfogadják a segítséget. A tanítók kitapogatták, ki kivel tud jobban dolgozni, sokszor egy jobb, egy gyengébb dolgozik együtt, máskor a hasonló képességűek. Ahol szükséges volt, több időt szántak korrepetálásra a délutáni napköziben. A jogszabály bevezetése időben nagyjából egybeesett a fejlesztőpedagógus, logopédus, kijáró gyógypedagógus, iskolapszichológusi hálózat kiépülésével, ami szintén segített ebben (ABONYI 2010).

A kisvárosi „A” iskolában kevésbé jelentett problémát az évisméltés szülői engedélyhez kötése, mint ahogy azt más iskolák esetében lehetett hallani. Mindazonáltal itt is az ellenzők voltak többségben, azok, akik az évisméltés lehetőségét szakmai szempontból védeni igyekeztek. Előfordult azonban más vélemény is: az egyik fiatal, pályakezdő pedagógus más konklúzióra jutott, mikor egyik tanulóját – akit szerinte érdemes lett volna még egy évig az alsó tagozaton tartani, mert bizonyos alapszabványokat nem gyakorolt még be eléggé – a szülői jóváhagyás hiányában továbbengedték. Az elmaradások egy része behozhatóan bizonyult pluszórakkal, fejlesztő foglalkozásokkal, különös odafigyeléssel, így ennek a tanulónak végül csak fél évre volt szüksége ahhoz, hogy utolérje a társait (SZABÓ–HORDÓSY 2010).

„Helyette annyi fejlesztőóra elvittük, annyit foglalkoztunk vele, hogy úgymond beérte a többi. Olvasásból voltak neki lemaradásai. [...] Én gondolom, hogy javasolták, de a szülő nem engedte. Ő kétszer járt délutánként, matakórak alatt is járt, és pénteken is volt nálam. És ő akarta is. Év elején egyből leültünk, megbeszéltük, hogy ez így nem jó, de év végére teljesen behozta. Ha most mennék be oda először, nem tudnám megmondani, hogy ki az, akivel probléma volt.”

(Pedagógus)

A kisvárosi „B” iskolában az évfolyamisméltők arányát tekintve az iskola átlaga nem haladta meg az országos átlagot, a HH tanulók száma meghatározó az évfolyamisméltők között. A buktatás tilalmát itt is minden pedagógus ellenezte. Általános vélemény volt, hogy a gyerekek számára sokkal hasznosabb az évisméltés, mint a folyamatos leszakadás a felsőbb évfolyamokon. Az első osztály ismétlése melletti érvként hangozott el a tanároktól és az igazgatótól is az a tény, hogy a gyerek későbbi tanulmányait pozitívan befolyásolja az első osztály ismétlése, sőt, hogy a papírokból nem derül majd ki, hogy kétszer járta az első osztályt. A buktatáshoz azonban a szülő beleegyezésére van szükség, amit nem mindig sikerült megszerezni (VÉG 2010).

„Nekem egy tanuló volt, akinél azt javasoltam elsőben, hogy ismételjen, nyoma nem lesz, mert iskolátogatási papírt kap csak. Nem volt tanulási gondja, nem „papíros” gyerek volt, csak nagyon sokat hiányzott, de annyit nem, hogy hiányzás miatt ismételhessen. Anyuka nem nagyon gyakorolt vele, nagyon lemaradt a többiektől, nagyon kellett volna neki, hogy újrarájja az elsőt. Az anyuka nem értette meg, azt mondta, hogy nem akarja azt a szégyent, hogy a gyerek bukjon, ha van lehetőség, akkor vigyem tovább. És vittem is negyedikig, nagyon gyenge volt, pedig sokkal jobb lehetett volna.”

(Alsós pedagógus)

A községi székhelyű, többcélú kistérségi társulásban fenntartott „C” iskola tagiskolájaként működő általános iskolában volt néhány évismétlő, sikerült meggyőzni a szülőket. A pedagógusok elmondása szerint régebben sem volt nagyszámú buktatás az iskolában. A törvénnyel általában nem értettek egyet a megkérdezettek. Úgy vélték, a jelenlegi iskola-rendszerben szükség van az évismétlésre. A változás általuk negatívként megítélt hatásait a szülők meggyőzésével próbálták ellensúlyozni – a konkrét példák alapján ez többnyire sikerült is. Az iskolai gyakorlatban gondot jelent, amikor a szülőt szembesíteni kell azzal, hogy döntsön a buktatásról. A szülők véleménye sem volt egységes a kérdésben, az egyik megkérdezett szülő például úgy vélte, hogy a tanárnak kellene továbbra is döntenie a szülők helyett, mert ez egy szakmai döntés, amelynek érzelmentesnek kell lennie. A pedagógusok szerint kétséges, hogy a szülő egyáltalán tisztában van-e gyermeke fejlettségi szintjével, tanulmányi munkájával, mennyire követi nyomon a haladást, tud-e segíteni lemaradás esetén, szembesül-e a lemaradás tényével. A megkérdezett tanítók úgy érezték, hogy a szülő nem tudja felelősségteljesen eldönteni, hogy gyermekének szüksége van-e évismétlésre vagy sem. Az interjúkban alapvetően két típusú szülői viszonyulás látszott kirajzolódni. Az egyik típus úgy vélte, hogy továbbra is a pedagógus döntsön szakmai, nem pedig érzelmi alapon a gyermek továbbhaladásáról. A másik típus örült, hogy a kezébe került a döntés, abban a reményben, hogy gyermeke behozza a lemaradást. A megkérdezett pedagógusok általában ezzel a típussal „küzdöttek” a legtöbbit, hiszen ők a buktatás hívei voltak. Az évismétlés megszüntetésével szembeni minden ellenérzésük dacára a tanárok betartották az új szabályokat, s megtanultak együtt élni velük. Problémának tartották azonban, hogy az évismétlésre szoruló, de továbbvitt diákok kevés segítséget kapnak, hiszen az iskolának nincs elegendő forrása a különórákra, így a pedagógusok egyfajta önkéntes tevékenysége segítheti csak a lemaradók haladását. Az ilyen tanulók heti egy óra korrepetálást kaptak általában, amit a megkérdezett pedagógusok nagyon kevésnek tartottak. Az eredmények itt sem igazolták vissza a változtatás sikerességét az iskolában, sőt, az évismétléssel járó változások a pedagógus és a szülő közötti erőviszonyok megváltozását is magukkal hozták. Ezt a pedagógusok önmagában is nehezen fogadták el, s véleményük szerint a konkrét esetekben pedig nehezítette a megoldást, és a szükséges, szülőkkel történő megbeszéléseket (CEGLÉDI–PUSZTAI 2010).

ÖSSZEGRZÉS

A kutatás tapasztalatai azt mutatják, hogy az évismétlés nem tudott meghonosodni a hazai általános iskolai gyakorlatban, megítélése inkább elutasító. Az évismétlés szigorítását követően nem történt lényeges változás a szabályozás előtti és utáni helyzetet mutató adatok tanúsága szerint, kismértékű, évfolyamok közti átrendeződéstől eltekintve. Az évismétlés korlátozására irányuló szabályozás változása ténylegesen kevés intézményt érintett, ennek ellenére a vizsgált intézményekben mindenütt igen markáns vélemények fogalmazódtak meg a változással kapcsolatban. Az érintett iskolák a gyakorlatban, ha valóban szükségesnek érezték, meg tudták oldani az évismétlést továbbra is a szülők meggyőzése révén. Ennek során nagy körültekintéssel jártak el, előzetesen minden érintett véleményét kikérték, így a szülők kevésbé tanúsítottak ellenállást. Bár a nagyobb ciklusban gondolkodó és tantárgyak szerint eltérő továbbhaladási gyakorlatra nem találtunk példát, de nagy körültekintéssel járó olyan szakmai munkára, amivel az évismétlés kiváltására törekedtek, már igen. Ott, ahol ezt komoly szakmai munkával meg tudták oldani, járhatóan tekintették ezt az utat is. A pedagógusok munkája azonban ezzel jelentős mértékben megnőtt, s ezen kívül úgy tűnik, a szülőkkel való konfliktus lehetősége is. Támogatás és források hiányában pedig inkább csak saját erejükre támaszkodhattak, ami érthetővé teszi az érintett pedagógusok ellenállását. Az ellenérzést erősíthette a gyenge eredmény: a szabályozás az érintett pedagógusok többségének megítélése szerint nem eredményezett javulást, legtöbbször változatlanak ítélték a helyzetet, a tanítás és tanulás eredményességében romlást is érzekeltek a változás következtében. Az eredmény végső soron elmaradt a szándékoltól, s a jogszabályi változás, ami eltörölte az évismétlés szigorítását, megerősítette a változás egyértelmű elutasítását.

Kérdés, miért nem tudott nagyobb hatást elérni a hazai gyakorlatban az évismétlés megszigorítása, mi lehetett az elutasítás oka? A kutatás tapasztalatai jelentős részben arra utalnak, hogy az évismétlés korlátozásával kapcsolatos legnagyobb probléma nem gyakorlati természetű volt, hanem inkább elvi: a pedagógusok szerepét és szakmai kompetenciáit érintő jellegéből adódott. Az évismétlés megszigorításával kapcsolatos szándékok megvalósulását, úgy tűnik, nem annyira a gyakorlati megvalósítás akadályozta, hanem sokkal inkább az az ellenállás, amit kiváltott. Mivel az érintett pedagógusok saját szakmai kompetenciáik megkérdőjelezését látták a kezdeményezésben, a változást eleve ellenezték, saját érintettségüktől függetlenül is. A negatív beállítódás a pedagógusok részéről összefüggeni látszik a pedagógusi szerep értelmezésével: a pedagógusok a vizsgált esetben a változásban inkább a saját szerepük megkérdőjelezését, a szakmai döntéshozatali lehetőségek csorbulását látták, mintsem új szakmai lehetőséget, ami javíthatja a tanulói előrehaladás esélyeit.

Nyitott kérdés, hogy vajon a pedagógusok felismerték-e az adódó szakmai lehetőséget, amit az egyéni tanulói utak kialakításának lehetősége jelent, vagy a nem elég hatékony kormányzati kommunikáció nyomán a szabályozással összefüggő szakmai szándék sem vált nyilvánvalóvá az érintettek többsége számára. Mivel mintánk igen kicsi és nem

reprezentatív, ebben csak feltételezéssel élhetünk. Kutatásunk során mindazonáltal nem vetődött fel a továbbhaladás egyéni útjainak kialakításával összefüggő értelmezés, ezért feltételezhető, hogy ez a lehetőség nem is jutott el az érintettek nagyobb részéhez. A pedagógusok így a változást inkább saját megközelítésük és saját szerepük mentén értelmezték, a gyakorlatban kényszernek, a szülőkkel szemben meggyengült helyzetnek és a pedagógusi szakmaiság leértékelődésének tekintették, mindez szakmai identitásukat és érdekeiket egyaránt sérthette. Döntően ebből az értelmezésből kiindulva érthető, hogy érintettségtől függetlenül egyöntetű ellenállást válthatott ki a változás. Ahol szükség és mód volt rá, ott a közvetlenül érintett pedagógusok a szülők meggyőzése útján igyekeztek mégis meghozni az évismétlésre vonatkozó döntést, vagy későbbi évfolyamokra halasztották az évismétlést. A változásban érintett pedagógusok úgy látták, hogy nem sok esély van a kedvező eredmények elérésére az érintett tanulók esetében sem, hiszen nem áll a rendelkezésükre megfelelő eszközrendszer, s órakeret sem, a lemaradó tanulók megfelelő felzárkóztatására, motiválására. A kutatásban csak elvétve talákoztunk kreatív alkalmazkodási kísérlettel. A vizsgálati helyszínek különbségei mindenekelőtt az érintettség különbözőségében mutatkoznak, de a megvalósítási utakban is felvillannak különböző megoldások, a negatív megítélés és tapasztalat azonban egyöntetűnek látszik. Valószínűsíthető, hogy a tanárok meggyőzésével és támogatásával az ellenállást csökkenteni lehetett volna az implementációs folyamat kezdetén. Összességében úgy tűnik, az évismétlés korlátozásának hazai kísérlete nem sok sikerrel járt. Bár bevezetése a hazai oktatási gyakorlatban is felmutatott elvétve valós lehetőségeket a tapasztalatok tanúsága szerint, de a pedagógusok meggyőzésének elmaradása, kiegészülve a pedagógusok rossz közérzetével, az évismétlés korlátozásával összefüggő kezdeményezést nem vihette sikerre.

IRODALOM

- ABONYI Nóra (2010): Esettanulmány. Kézirat a TÁMOP 3.1.1. program 7.3.5. projektje számára.
- CEGLÉDI Tímea – PUSZTAI Gabriella (2010) A Pusztamonostori Általános Iskola. Kézirat.
- CROLL, Paul – ABBOT, Dorothy – BROADFOOT, Patricia – OSBORN, Marylin – POLLARD, Andrew (1994): Teachers and educational policy: roles and models. *British Journal of Educational Studies*, Vol. 42. no. 1.
- DARLING-HAMMOND, Linda (1998): Policy and Change: Getting Beyond Bureaucracy. In: A. HARGREAVES et al. (eds): *International Handbook of Educational Change*. Kluwer Academic Publishers.
- GOERTZ, Margaret E. (é. n.): *Policy-elemzés: a politikai gyakorlatok implementációjának vizsgálata (Policy Analysis: Studying Policy Implementation)*. Kézirat. Ford.: Szolár Éva.
- Grade Retention during Compulsory Education in Europe: Regulation and Statistics*. Eurydice. Education and Culture DG, European Commission. 2011.
- HARGREAVES, Andy – FULLAN, Michael (2009): *Change Wars*. Solution Tree.
- IMRE Anna (szerk.) (2011): *Beiskolázás és továbbhaladás: szabályozás és megvalósulási utak*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet.
- KÁLLAI Gabriella (2010): *Szent Irma Általános Iskola. Kézirat a TÁMOP 3.1.1. program 7.3.5. projektje számára*. *Levels of Autonomy and Responsibilities of Teachers in Europe*. Eurydice. Education and Culture DG, European Commission. 2008.

- MÁRTONFI György (2011): *A 18 éves korra emelt tankötelezettség teljesítése és (mellék)hatásai*. Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet.
- OECD (2012): *Equity and Quality in Education: Supporting Disadvantaged Students and Schools*. OECD Publishing.
- Reducing Early School Leaving in the EU*. (2011) Directorate-General for Internal Policies. Policy Department B – Structural and Cohesion Policies. Culture and Education.
- SZABÓ Fanni – HORDÓSY Rita (2010): *Helyi oktatásirányítási folyamatok elemzése*. Esettanulmány, Nagyványod. Kézirat a TÁMOP 3.1.1. program 7.3.5. projektje számára.
- SZÜDI János (2008): *A magasabb iskolai évfolyamba lépés feltételei*. In *Új Pedagógiai Szemle*, május.
- VÉG Zoltán Ákos (2010): *Bánáti Általános Iskola*, Nagyványod. Kézirat a TÁMOP 3.1.1. program 7.3.5. projektje számára.